

Історико-політичні проблеми сучасного світу:
Збірник наукових статей. – Чернівці:
Чернівецький національний університет,
2017. – Т. 35-36. – С. 222-228

Modern Historical and Political Issues:
Journal in Historical & Political Sciences. – Chernivtsi:
Chernivtsi National University,
2017. – Volume. 35-36. – pp. 222-228

УДК: 342.7: 94 (4)

© Зінаїда Зайцева¹

Габсбурзька імперія на етапі лібералізації: поступ громадянського суспільства

У статті досліджено формування функціонального співвідношення інституцій громадянського суспільства та етнічного націоналізму в Австро-Угорщині. Встановлено, що громадянське суспільство в Австро-Угорській імперії виразно почало формуватися після демократичних реформ 60-их років XIX століття. Доведено, що громадянське суспільство зазнало розшарування в різних національно-мовних просторах у формі освітніх, наукових, економічних, мистецьких організацій. Громадянське суспільство на периферії Імперії набуло стійкого етно-культурного забарвлення із мозаїчними включеннями етнонаціональних субспільнот. У висновках наголошується, що гостра криза ідентичності в Австро-Угорщині розвивалася з двох активно функціонуючих джерел – старого конфліктогенного середовища місцевих історично-державних ідентичностей і новоутворюваного, що виникало в результаті культурної і політичної експансії етнічних груп, приналежних до націй, які трактувалися як молоді і бездержавні. Проблеми економічної, соціальної, ментальної автономії і культурного співіснування не могли отримати автентичне представлення лише у термінах адміністративно-політичної децентралізації чи інтеграції оскільки у кожному національно-етнічному випадку вони мали духовно-культурний зміст і немаловажне соціо-гуманітарне наповнення. На початку XX ст. в Австро-Угорщині склалася ситуація нестійкої рівноваги композитного суспільства, якому була властива асинхронність історичного розвитку.

Ключові слова

Австро-Угорщина, імперія, поліетнічність, лібералізація, громадянське суспільство, національні рухи.

The Habsburg Empire at the Liberalization Stage: The Progress of Civil Society

In the article the author determines the formation of a functional correlation between the institutions of civil society and ethnic nationalism in Austria-Hungary. It is established that civil society in the Austro-Hungarian Empire began to form clearly after the democratic reforms of the sixties of the XIX century. It is proved that civil society has undergone stratification in various national and linguistic spaces in the form of educational, scientific, economic, and creative organizations. Civil society on the periphery of the empire has acquired a stable ethno-cultural character. The findings indicate that the acute crisis of identity in Austria-Hungary developed on the basis of two actively functioning sources: the old conflict environment of local historical and state identities and new formations that arose as a result of the cultural and political expansion of ethnic groups belonging to nations that were treated as young and stateless. The problems of economic, social, mental autonomy and cultural coexistence could not receive an authentic representation only in terms of administrative and political decentralization or integration, since in each national-ethnic event they had a spiritual and cultural content and socio-humanitarian content. In the early twentieth century. in Austria-Hungary there was a situation of unstable equilibrium of the composite society, which was characterized by the asynchrony of historical development. The ethnic factor played a dissonant role in the social life of Austria-Hungary. Most ethno-national groups were in different segments of the formation of political nations, in different socio-cultural contexts, which led to difficulties in the formation of classical institutions of civil societies and its formation as homogeneous. The period of modernization of the Austrian empire proved that liberalism and nationalism are historically linked precisely with the principle of people's sovereignty.

¹ Доктор історичних наук, професор кафедри політичної історії, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, Україна, Email: zzi07@ukr.net

Keywords

Austro-Hungarian Empire, multiethnicity, liberalization, civil society, national movements.

Постановка проблеми та її значення. Громадянське суспільство належить до тих ідей, які з'явившись, не зникають назавжди. Вони можуть відходити на другий план суспільно-політичного і академічного дискурсів, або раптом набувати небаченої популярності. Захоплення у 1980-х – початку 1990-х рр. концептом громадянського суспільства невдовзі змінилося його критикою. Так, Т. Нейрн стверджує, що громадянське суспільство є не більше, ніж міф². На його думку воно відсутнє навіть у найдемократичніших країнах, а сама концепція не заслуговує історичної і теоретичної глорифікації, яка має місце в працях низки соціологів і політологів. Вони, стверджує дослідник, здебільшого бралися реконструювати і творчо переробити цей «старий термін», застосовуючи його до різко змінених політичних обставин на європейському континенті, започаткованих наприкінці 1980-х рр. Та й самі прихильники концепції громадянського суспільства не заперечують, що їх академічна ініціатива була покликана сприяти демократизації посткомуністичних суспільств Центральної та Східної Європи.

Історик Ш.-Л. Хоффманн нюансував ситуацію наступним чином: «Упродовж двох десятиліть до і після кінця холодної війни ідея громадянської суспільної самоорганізації, названа тепер «громадянським суспільством», яка часто включається у «глобальний» або «транснаціональний» контекст, перетворилася для різних ідеологічних таборів в багатообіцяючу нову керівну утопію. Ліві і праві, соціал-ліберали і ліберали ринкові, зелені активісти і закоренілі консерватори – всі вони приєдналися до концепції громадянського суспільства. В цих дебатах переважно йшлося про те, які нові основи повинні бути закладені для демократії в глобалізованому світі, з кінцем державного соціалізму і прихованою відмовою від ідеалу держави загального добробуту».³

Взаємини і взаємовпливи усередині конструкту «громадянське суспільство – держава» є складними і багаторівневими. Їх можна розглядати у ракурсі функціональних залежностей (політологічний підхід), або в просторово-часовому вимірі (історичний аспект). Історики брали в цих дебатах лише епізодичну участь, однак побачили для себе нову дослідницьку проблему і шляхом скрупульозних соціально-історичних досліджень спростували низку упереджень і стереотипів, зокрема щодо громадянського суспільства у Центрально-Східній Європі.

Отож попри практично-політичні мотиви зацікавленості концептом громадянського суспільства, й у ряді випадків невиправданості очікуваних суспільно-політичних результатів, широкий науковий інтерес до теми сформулював низку нових позицій у трактуванні самої проблеми, розширив межі парадигми громадянського суспільства і сприяв новому осмисленню історичного минулого, зокрема, суспільств Центральної і Східної Європи.

Донедавна панувала думка, що відмінність у динаміці перебігу суспільно-політичних процесів, які в підсумку формували громадянське суспільство в Європі, окреслила лінію, яка поділила, з одного боку європейські народи і держави, які пройшли Реформацію, а з іншого, – ті, що не пройшли її, вдавшись до Контрреформації, або взагалі належали до православного світу. Вважалося, що ця ж просторова дихотомія збігається з наявністю / відсутністю громадянського (буржуазного) суспільства. Однак сучасні історики відійшли від схеми, яка заперечує існування паростків громадянського суспільства в двох континентальних імперіях. Монументальні емпіричні дослідження соціальної історії Австро-Угорщини і Росії виявили тут густу сітку громадських об'єднань і різних товариств, які в умовах ліберальних реформ другої половини XIX ст. формували інституційний каркас громадянського суспільства⁴.

² Нейрн, Т. (2007). От гражданского общества к гражданскому национализму: эволюции мифа, *Логос. Философско-литературный журнал*, 2007, № 1 (58), с. 16.

³ Хоффманн, Ш.-Л. (2017). Социальное общение и демократия. Ассоциации и гражданское общество в транснациональной перспективе, 1750–1914. Пер. с немецк. Москва, Новое литературное обозрение, с. 5.

⁴ Judson, P.M. (1996). *Exclusive Revolutionaries: Liberal Politics, Social Experience, and National Identity in the Austrian Empire, 1848–1914*, Ann Arbor, University of Michigan Press; Бредли, Дж. (2012). Общественные организации в царской России. Наука, патриотизм и гражданское общество, Москва, Новый хронограф; Хоффманн, Ш.-Л. (2017). Социальное общение и демократия. Ассоциации и гражданское общество в транснациональной перспективе, 1750–1914. Пер. с немецк., Москва, Новое литературное обозрение.

Метою статті є окреслення специфічного досвіду Австро-Угорщини у площині перетину національно-етнічних і громадянських аспектів функціонування імперського суспільства. Відомо, що зусилля науковців другої половини ХХ ст. спрямовувалися на теми переходу від імперської до національної історії. Сьогодні спостерігається спрямування європейського історіографічного процесу в зворотному напрямку. Нову актуальність дослідженням історії європейських імперій загалом, й Австро-Угорської зокрема, надають сучасні часто суперечливі тенденції розвитку європейської цивілізації, у контексті яких більш зрозумілим і повчальним виглядає світ Габсбурзької держави як експериментальної лабораторії національних відносин.

Виклад матеріалу дослідження. Австро-Угорщина мала різноманітний поліетнічний склад населення. Наявність великих національно-територіальних комплексів з притаманними їм регіонально-етнічним, історичним та ландшафтним різноманіттям ускладнювало політичне регулювання. До того ж тодішній романтизм стилізував розуміння нації в її етнічному втіленні, а не громадянському, що посилювало націоналістичну компоненту транзитивної модернізації. Загальний публічний простір в країні час від часу заперечувався різними національними рухами і версіями національних проектів переоблаштування устрою держави. Складність і неоднозначність національної ситуації полягала в тому що слов'янські народи – більшість населення країни – відчували асиміляційну загрозу не так від австрійських німців чи урядової адміністрації, як від безпосередніх сусідів. Словенцям загрожували італійці, русинам – угорці, поляки, румуни; сербам – угорці, хорвати та болгари і ще більше турки; хорватам – угорці, серби та італійці. Різні етнічні групи шукали підтримки від центру.

Особливістю було й те, що деякі національні рухи в країні існували з часів феодалізму, інші зародилися у період кризи абсолютизму й досягли масовості приблизно в період лібералізації політичного устрою, що сприяло формуванню зародків громадянського суспільства. Водночас інституціоналізовані національні суспільно-політичні рухи і партії, що отримали легальне представництво в парламенті, всупереч асоціативним і консолідуючим тенденціям, розгорнули широку національну агітацію.

У класичному варіанті громадянське суспільство, зазвичай, обороняє плюралізм і свою автономність від втручання держави і в цьому сенсі виступає надійним гарантом прав особи. В Австро-Угорщині інституції громадянського суспільства (товариства, рухи) стали основним важелем захисту і стрімкого розвитку низки національних, особливо слов'янських відроджень, започаткування більшості яких співпало з рухом за лібералізацію. У контексті проблеми громадянського суспільства важливо брати до уваги, що революція 1948–1949 рр. маніфестувала не лише національні, на яких акцентують увагу національні наративи «пригнічених народів», а, найперше вимоги демократизації політичного режиму, скликання парламенту, запровадження громадянських свобод. В історичних умовах з середини ХІХ ст. обидва напрямки – лібералізм і націоналізм – знаходилися в єдиному політико-ідеологічному просторі й були гаслами революціонерів.

Утвердження в Імперії ліберальної ідеології і практики на політичному рівні припадає на 60-ті – 70-ті роки ХІХ ст. Ліберали, перебуваючи при владі трансформували загальні принципи лібералізму у державну практику і перетворили конституційну структуру Австрії. Про демократичний характер Конституції свідчило проголошення політичних прав і свобод, зокрема, запровадження єдиного державного громадянства, декларування рівності громадян перед законом, свободи пересування, недоторканості особи, свободи совісті і науки, визнання цивільного шлюбу та ін. Конституція 1867 р. містила перелік основних прав і свобод, який і сьогодні є складовою частиною діючої Конституції Австрійської Республіки. У підсумку права підданого перетворювалися на права людини і громадянина, тобто на політичні і громадянські права⁵.

Складовою частиною Конституції був «Закон про товариства», яким проголошено свободу зборів та організації політичних і громадських об'єднань. Він регулював створення, права і діяльність практично усіх громадських спілок і об'єднань – літературно-культурних, освітніх, наукових, партійно-політичних, професійних, виробничо-кооперативних, банківських, економічних. Вони створювалися за національною ознакою, що відображалось у їх назві. Закон дав поштовх новій, а саме інституціональній хвилі національного руху. Особливо відчутно він сприяв збереженню і трансформації власних культурних ресурсів українців. На цій юридичній базі бу-

⁵ Габермас, Ю. (2006). Залучення іншого. Студії з політичної теорії. Пер. з нім., Львів, Астролябія, с. 165.

ло створено «*Просвіту*», українські банки «*Дністер*» у Львові та «*Селянську касу*» у Чернівцях, Літературне товариство імені Т. Шевченка (1872 р.), що згодом титанічними зусиллями його голів (О. Барвінський, М. Грушевський) було перетворено у Наукове товариство імені Т. Шевченка (НТШ). Були утворені педагогічні, лікарські, кооперативні, спортивні товариства. Створена і діяла також ціла палітра легальних політичних партій. Українські національні інституції намагалися конкурувати з аналогічними польськими. У Чехії конкурентами чеських національних сил була німецька культура, мова, преса. На відміну від українців Галичини, чехам вдалося здобути національний університет (при збереженні німецького) в той час як у Львові діяло десять українських кафедр у місцевому польськомовному університеті.

Важливо, що проголошувалася рівноправність мов народів імперії. Зокрема держава визнала інтереси і культурно-освітні потреби національних груп у провінціях. Адміністративна автономія коронних земель зростала, однак вони мали строкатий етнічний склад і тому національно-етнічні суперечності на місцевому рівні не мали перспектив розв'язку, який міг би задовольнити всі сторони конфліктів. Здолати диспропорцію між юридичною нормою і суспільно-політичною дійсністю заважав брак інституційних важелів.

Чи не найважливішою ознакою демократії є право голосу, тобто залучення індивіда до вирішення громадських справ місцевого та вищого політичного рівня. Демократичні зміни утвердили єдиний публічний простір, який конструювався виборчим законодавством. Більшість австрійських лібералів 1870-х рр. намагалася розширити свою соціальну базу. Однак введення майнового ценового порогу дало суттєву перевагу у парламенті заможним землевласникам.

Заміна 1907 р. куріальної системи виборів на пряму прибирала перепони для розвитку нової конструкції соціуму, яку польський дослідник Єжи Шацький (Jerzy Szacki) у її вузлових моментах метафорично окреслює стислою формулою: «не князь, не купець, а громадянин». Втім нова система не покращила невідгдане політичне становище національних меншин. Їх політична активність відтак спрямовувалася на реформу виборів до місцевих ландтагів.

Загалом в імперії Габсбургів наглядно проявилася невизначеність взаємин інституцій громадянського суспільства і етнічного націоналізму, у тому числі й німецького. Габсбурги, відчуваючи, яку небезпеку несе націоналізм для їх багатонаціональної держави, у внутрішній політиці тривалий час трималися подалі від національних проблем й німецької національної ідеї, особливо після провалу амбітних претензій на об'єднання під своїм скіпетром усіх німців Європи. Впродовж тривалого часу цісар успішно намагався зберігати наднаціональну позицію. Він настійливо позиціонувався політичним чинником, що не належить виключно до німецької нації. Габсбурги «піднімали» себе над народами. Журналісти не лише німецькомовних, а й деяких іншомовних австрійських видань, зокрема румунських, називали Франца Йосифа «батьком народів». Безумовно, що промовисто наднаціональна ідеологія політичної еліти Відня ґрунтувалася більше на феодальних і династичних концепціях влади, ніж на модерних ідеях державно-адміністративної організації багатонаціональної країни, що зазвичай базується на автономних національних складниках⁶.

Відтак німецькомовна династія, уряд та бюрократія тривалий час не ідентифікувалися у Ціслейтанії з образом національного ворога. Щоправда в очах чеських і словенських національних лідерів, як тільки австрійські ліберали і німецькомовне населення Австрії стали ототожнювати себе з виключно німецькою етнічною нацією, національний ворог для них набрав відповідних чітких контурів. Для русинів Галичини і Буковини з часів Йосипа II вони виступали захисниками від панівних польських та румунських елементів.

Еліти центру та периферії імперії пов'язувалися між собою в структурі політичного життя шляхом низки механізмів спілкування, який з часу революції 1848–1849 рр. коливався від агресивного до поміркованого, консенсусно-компромісного характеру. Імперські і національні інтереси розбігалися у мирні часи, у більшості випадків співпадали у час переможних війн й розвалили імперію наприкінці Першої світової війни. Австрофільству і слов'янській лояльності настав кінець. Чи могло бути інакше? Цьому присвячено багато публіцистичних і суто академічних видань.

⁶ Вэнк, С. (1995). Династическая империя или многонациональное государство: размышления о наследии империи Габсбургов в национальном вопросе, В: *Австро-Венерия: опыт многонационального государства*. Москва, РАН, Ин-т славяноведения и балканистики, с. 17.

У Австро-Угорщині існували різні типи національних рухів, які перебували у різних фазах, найперше, такі, що почалися ще за старого політичного режиму у домодернізаційний період. Інші з'явилися уже за конституційної системи, функціонування окремих елементів та інституцій якої значно політизувало культурно-освітні вимоги представників етнічних груп. Відтепер програма вимог старих «історичних націй» імперії, що залишалися в підлеглому стані, мала задовольнити декларований ними принцип їх історичних «державних прав». Однак вона у всіх випадках на зламі XIX–XX століть формулювалася не з позицій аристократичного консерватизму, а як радикальний націоналізм.

Австрійське суспільство – це своєрідний світ конгломератної структури, елементи і етнічні кластери/сектори яких рухалися з різними швидкостями. Так, українське національне відродження було загальмоване хвилиною ополчення й надовго затрималося через нечітку диференціацію галицької інтелігенції за етнічною ознакою. Українська, що на перших порах була представлена духовенством, тривалий час перебувала під впливом польської культури і в побуті користувалася польською мовою. Поряд з цим мала місце русофільсько-москвофільська культурна орієнтація.

З метою уникнення спрощеного розуміння структурування громадянського суспільства у багатонаціональних державах, варто звернути увагу на думку професора соціології Уорикського університету (Велика Британія) Коліна Крауча, що до структури громадянського суспільства варто відносити «професії, а точніше професійні групи, які виробили системи автономних цінностей, що визначають їх діяльність, яка часом може оспорювати логіку максимізації прибутку»⁷. Однак професійні групи інтелігенції у Австро-Угорщині формувалися за етнічно-національною приналежністю і на цій основі конкурували між собою.

Перше покоління української світської інтелігенції у Східній Галичині, здобувши університетську освіту боролосся, хто з більшим, хто з меншим успіхом, за професорські посади (Михайло Зобків, Кость Левицький, С. Смаль-Стоцький, Іван Франко, Кирило Студинський, Степан Рудницький, Зенон Кузеля та ін.). Вони та інші українські учені концентрувалися у «Науковому товаристві ім. Шевченка у Львові». Державна потреба в університетській підготовці українських юристів модифікувалася, окрім іншого, у так званий «адвокатський період» українського національного руху.

Акцентування німецькими лібералами ролі «титольної нації» в усвідомленні політичного громадянства призвело до спроб обмежити мовні права національних меншин і етнічних груп й утверджувати спільну австрійську ідентичність. Їх активісти для контролю провінцій, зміцнення влади та німецького культурного капіталу на цих територіях почали використовувати концепцію національного надбання (National besitzstand)⁸.

Загалом на австрійському внутрішньополітичному курсі, лібералів у тому числі, негативно позначилося відсторонення якщо не самоізоляція німецьких і німецькомовних політичних діячів від інтелектуальної еліти слов'янських народів, свідченням чого була неефективність національної політики лібералів у час їх перебування при владі та практика «ручного» урегулювання численних національних питань (польського, чеського, українського, словінського, італійського) переважно консервативними урядами після встановлення австро-угорського дуалізму. Поведінка підпорядкованих етнічних груп у тому числі євреїв в історичних регіонах (Галичина, Буковина, Адріатичне узбережжя та ін.) свідчила про ситуативний характер компромісів у загалом дефрагментованому суспільстві.

Перебіг подій 1867–1914 рр. дає підстави констатувати, що урядовий центр і політична еліта своїми ініціативами, з одного боку, формували політичну культуру громадян Імперії, з іншого – через брак механізмів реалізації кодифікованих законодавцем принципів, не дотримувалися їх. Політичний курс засвідчив про відмову від спроб асиміляції етнічних меншин і фактично сприяв розвитку їх самобутності й громадсько-політичної активності. Реформа виборчої системи до австрійського парламенту 1907 р. стала переломним моментом в історії Галичини та Буковини. Демократичність реформи полягала у скасуванні системи курій і впровадженні загального голосування для

⁷ Крауч, К. (2012). Странная не-смерть неолиберализма. Пер. с англ., Млсква, Издательский дом «Дело» РАНХ и ГС, с. 235.

⁸ Judson, P. M. (1996). Exclusive Revolutionaries: Liberal Politics, Social Experience, and National Identity in the Austrian Empire, 1848–1914, Ann Arbor, University of Michigan Press, p. 204.

чоловіків віком від 24 років. Жінки і військовослужбовці не отримали права голосу. Перші вибори до австрійського парламенту на підставі загального виборчого права для чоловіків змінили його національний склад. Нижня палата налічувала 516 депутатів, з них: німців – 231, чехів – 107, поляків – 80, українців – 32, італійців – 19, хорватів – 11, румунів – 6, сербів – 2. Українська репрезентація утворила *Русько-український клуб*, до якого увійшли 22 націонал-демократи, 3 радикали, 2 соціал-демократи, 5 москвофілів. За сферою професійної діяльності вони розподілялися наступним чином: 12 адвокатів і один суддя, 9 учителів шкіл та університетських професорів, 3 журналіста і 3 священника, 2 селянина, 2 великі землевласники. У липні 1907 р. в новообраному парламенті українські депутати оприлюднили декларацію про державно-правовий статус українців в Австро-Угорщині. У 1910-х рр. українські депутати взяли на озброєння практику обструкцій у парламенті, започатковану чехами. Їх основною вимогою було заснування у Львові українського університету, надання Східній Галичині автономії, визнання етноніму «українці».

В оптиці парадигми гомогенності, властивої громадянському суспільству як типологічно-ідеалізованому концепту, ситуацію у хронотопі Дунайської імперії можна окреслити як «разом, але майже окремо», або «рівність нарізно», що й спроєктувало розвиток політичних подій після поразки Австро-Угорщини у Першій світовій війні. Ліберальна демократія, заснована на принципі більшості, в контексті імперського регіоналізму пропонувала такий варіант рівності націй, який де-факто означав нерівність. Ідея реформи існуючої політико-адміністративної системи у напрямку федералізації Імперії з опорою на слов'янсько-католицьку спільноту, до якої схилився спадкоємний принц Франц-Фердинанд, мала на меті, з одного боку, применшити автономію Угорщини, а з іншого – залишала сербів Боснії і Герцеговини та інших православних груп поза суб'єктивністю федерації. Більше тут йшлося про альтернативу сербському проєкту Великої Сербії.

Висновки Громадянське суспільство в Австро-Угорській імперії виразно почало формуватися після демократичних реформ 60-их років XIX століття. На основі «Закону про товариства» вбудовувався інституційний стержень громадянського товариства. Воно було розшароване в різних національно-мовних просторах у формі освітніх, наукових, економічних, мистецьких організацій. Громадянське суспільство на периферії Імперії набуло стійкого етно-культурного забарвлення із мозаїчними включеннями етнопонаціональних субспільнот. Чисельні спільноти у Західноукраїнському регіоні на ґрунті політичної демократії здобули, спираючись на рідну мову, культуру, власні інституції. Загалом ідея громадянського суспільства отримувала інтенсивне національне забарвлення, відбувалося своєрідне нашарування громадянського суспільства на етнічно-національне і меншою мірою навпаки.

Гостра криза ідентичності в Австро-Угорщині розвивалася з двох активно функціонуючих джерел – старого конфліктогенного середовища місцевих історично-державних ідентичностей і новоутворюваного, що виникало в результаті культурної і політичної експансії етнічних груп, приналежних до націй, які трактувалися як молоді і бездержавні. Проблеми економічної, соціальної, ментальної автономії і культурного співіснування не могли отримати автентичне представлення лише у термінах адміністративно-політичної децентралізації чи інтеграції оскільки у кожному національно-етнічному випадку вони мали духовно-культурний зміст і немаловажне соціо-гуманітарне наповнення. Самосвідомість і практика культурно-етнічних общин слабо стикувалася із загальними політичними потугами держави. Однак про небажання людей ототожнювати себе з країною проживання в жодному разі не йшлося. Безперечно, що як і в інших субетнічних випадках «первинна політична свідомість русинів була імперська»⁹.

Сторони трикутника інституцій «держава – суспільність – етнопонації» перебували у складних ситуаціях обопільних залежностей, взаємних заперечень або синхронізації інтересів, які змінювали одні одних.

Етнічний фактор відіграв дисонанс роль у суспільному житті Австро-Угорщини. Він виявився неусувним для ідеологів і голів урядів, які часто йшли у відставку саме через національні кризи. На початку XX ст. у результаті низки реформ і поступок національним вимогам різних етносів в Австро-Угорщині склалася ситуація нестійкої рівноваги композитного суспільства. Йому була властива асинхронність історичного розвитку. Час для національних, історично і

⁹ Шпорлюк, Р. (2013). Формування модерних націй: Україна – Росія – Польща. Пер. з англ., Київ, Дух і літера, с. 243.

структурно впорядкованих одиниць рухався з різною швидкістю. Більшість з них перебували на різних відтинках націєтворчого процесу, зрештою – у різних соціокультурних контекстах чи навіть різних епохах, що призвело до труднощів формування типово-класичних інституцій громадянського суспільства, проблематизувало можливість його становлення як гомогенного у загальнодержавних рамках. Період модернізації Австрійської імперії довів, що лібералізм і націоналізм історично пов'язані саме з принципом народного суверенітету.

Список джерел

1. Бредли, Дж. (2012). Общественные организации в царской России. Наука, патриотизм и гражданское общество, Москва, Новый хронограф.
2. Вэнк, С. (1995). Династическая империя или многонациональное государство: размышления о наследии империи Габсбургов в национальном вопросе. В: *Австро-*
3. *Венгрия: опыт многонационального государства*, Москва, РАН. Ин-т славяноведения и балканистики, с. 2–24.
4. Габермас, Ю. (2006). Залучення іншого. Студії з політичної теорії. Пер. з нім., Львів, Астролябія.
5. Карпов, А. О. (2013). Образовательный институт, власть и общество в эпоху роста культурных знаний, Санкт-Петербург, Алетейя.
6. Крауч, К. (2012). Странная не-смерть неолиберализма. Пер. с англ., Москва, Издательский дом «Дело» РАНХ и ГС.
7. Нейрн, Т. (2007). От гражданского общества к гражданскому национализму: эволюции мифа. *Логос. Философско-литературный журнал*, 2007, № 1 (58), с. 14–33.
8. Хоффманн, Ш-Л. (2017). Социальное общение и демократия. Ассоциации и гражданское общество в транснациональной перспективе, 1750–1914. Пер. с немецк., Москва, Новое литературное обозрение.
9. Шпорлюк, Р. (2013). Формування модерних націй: Україна – Росія – Польща. Пер. з англ., Київ, Дух і літера.
10. Judson, P. M. (1996). *Exclusive Revolutionaries: Liberal Politics, Social Experience, and National Identity in the Austrian Empire, 1848–1914*, Ann Arbor, University of Michigan Press.

References

1. Bredli, Dzh. (2012). *Obshchestvennyye organizatsii v tsarskoy Rossii. Nauka. patriotizm i grazhdanskoye obshchestvo*. Moskva. Novyy khronograf.
2. Venk, S. (1995). *Dinasticheskaya imperiya ili mnogonatsionalnoye gosudarstvo: razmyshleniya o nasledii imperii Gabsburgov v natsionalnom voprose*. V: *Avstro-*
3. *Vengriya: opyt mnogonatsionalnogo gosudarstva*. Moskva. RAN. In-t slavyanovedeniya i balkanistiki. s. 2–24.
4. Gabermas, Yu. (2006). *Zaluchennyya inshogo. Studii z politichnoy teorii*. Per. z nim.. Lviv. Astrolyabiya.
5. Karpov, A. O. (2013). *Obrazovatelnyy institut. vlast i obshchestvo v epokhu rosta kulturnykh znaniy*. Sankt-Peterburg. Aleteyya.
6. Krauch, K. (2012). *Strannaya ne-smert neoliberalizma*. Per. s angl.. Moskva. Izdatelskiy dom «Delo» RANKh i GS.
7. Neyrn, T. (2007). *Ot grazhdanskogo obshchestva k grazhdanskomu natsionalizmu: evolyutsii mifa*. Logos. Filosofsko-literaturnyy zhurnal. 2007. № 1 (58). s. 14–33.
8. Khoffmann, Sh-L. (2017). *Sotsialnoye obshcheniye i demokratiya. Assotsiatsii i grazhdanskoye obshchestvo v transnatsionalnoy perspektive. 1750–1914*. Per. s nemetsk.. Moskva. Novoye literaturnoye obozreniye.
9. Shporlyuk, R. (2013). *Formuvannya modernykh natsiy: Ukrayina – Rosiya – Pol'shcha*. Per. z anhl., Kyiv, Dukh i litera.
10. Judson, P. M. (1996). *Exclusive Revolutionaries: Liberal Politics, Social Experience, and National Identity in the Austrian Empire, 1848–1914*, Ann Arbor, University of Michigan Press.